

УДК 341.21

ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Сімонович Д.В., к. ю. н.,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
факультету підготовки слідчих
Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено теоретичному аналізу визначення поняття «кримінальне провадження», «окреме кримінальне провадження». Досліджуються ознаки процесуального провадження та правова сутність, надається авторське визначення поняття «окреме кримінальне провадження».

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне процесуальне провадження, окреме провадження, структура кримінального судочинства.

Статья посвящена теоретическому анализу определения понятия «уголовное производство», «отдельное производство». Исследуются признаки процессуального производства и правовая сущность, формулируется авторское определение понятия «отдельное уголовное производство».

Ключевые слова: уголовное производство, уголовное процессуальное производство, отдельное производство, структура уголовного судопроизводства.

Simonovich D.V. SPECIAL ORDER OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE CRIMINAL JUSTICE UKRAINE

The article is devoted to the theoretical analysis of the definition of “criminal proceedings”, “separate proceedings”. We study the features of the production procedure and the legal entity, the author formulated the definition of “separate criminal proceedings”.

Key words: criminal procedure, criminal procedure production, separate production, structure of the criminal justice.

Постановка проблеми. Сучасне кримінальне судочинство зазнало суттєвих змін як у процесуальній формі, так і в структурних складових. Замість змішаної форми кримінального судочинства законодавець спробував ввести змагальну. Однак без належного теоретичного обґрунтування й сучасного розуміння найбільш важливих складових кримінального процесу марними є намагання побудувати системну, узгоджену кримінальну процесуальну діяльність. Саме тому під час реформування кримінального процесуального законодавства вкрай необхідне осмислення існуючої системи кримінального процесу та визначення напрямів її вдосконалення. На сьогодні є потреба визначити проблемні аспекти горизонтального рівня кримінальної процесуальної діяльності на підставі теоретичного аналізу, наукового доробку та практики застосування чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливі порядки кримінального провадження є структурними елементами процесуальної діяльності, а тому неодноразово піддавалися науковому дослідженню. Процесуальні провадження є частиною юридичного процесу, тому визначальними у вивченні галузевих особливостей є праці теоретиків права. Найбільш відомою й такою, що донині не втратила актуальності, є колективна монографія харківських учених – теоретиків права «Теория юридического процесса». Окремі загальноправові питання процесуальних проваджень досліджували О.Г. Лук'янова, А.А. Павлушина. Проблемні аспекти щодо певних питань кримінальних проваджень та окре-

мих кримінальних проваджень висвітлювали Н.С. Манова, Л.М. Лобойко, В.М. Трофименко, Ю.О. Фролов, В.Н. Шпилев, Ю.К. Якимович, М.Л. Якуб та інші вчені. Значна частина наукових висновків дослідників не втратила актуальності, проте прийняття КПК України 2012 р. дало поштовх до нового погляду на усталені положення.

Метою статті є проведення аналізу існуючих концепцій і доктрин визначення поняття «процесуальне провадження» з огляду на галузеві особливості та пропозиції процесуалістів щодо сутності й правової природи окремих кримінальних проваджень.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж дослідити правову природу та сутність окремих кримінальних проваджень, необхідно уточнити понятійний апарат, що застосовується в чинному КПК України. Ідеться про співвідношення понять «процесуальне провадження», «кримінальне провадження», «кримінально-процесуальне провадження», «окреме кримінальне провадження», «особливий порядок кримінального провадження», «спрощене кримінальне провадження» тощо.

Визначальним і загальноправовим є поняття «процесуальне провадження», під яким розуміється головний елемент юридичного процесу, що являє собою системне утворення, комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій. Ці дії виконують такі функції: а) утворюють певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняються предметною характеристикою та зв'язком із відповідними матеріальними правовідносинами; б) викликають необхідність встановлення, доказування, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних юри-

дичної справи, що розглядається; в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних документах [1, с. 90]. Галузева приналежність дозволяє говорити про конституційне провадження, цивільне процесуальне провадження, кримінальне провадження або кримінальне процесуальне провадження.

Чинне законодавство кримінальне провадження визначає як досудове розслідування й судове провадження, а також процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ст. 3 КПК України). Вважаємо, що як синоніми кримінального провадження можна називати досить поширені в спеціальній літературі терміни «кримінальне процесуальне провадження», «кримінально-процесуальне провадження». Умежах кримінального провадження виділяють два рівні. Ми повністю підтримуємо позицію Ю.К. Якимовича, який зазначає, що кримінальний процес можна поділити за «вертикаллю» на види кримінальних судочинств, а за «горизонталлю» – на кримінально-процесуальні етапи, стадії [2, с. 4].

Чинний КПК України, крім поняття «кримінальне провадження», використовує для окремих стадій або порядків також термін «провадження»: судове провадження в першій інстанції, провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, особливі порядки судового провадження та особливі порядки кримінального провадження тощо. «Вертикальний» рівень серед наведених понять характеризують два останні, усі інші характеризують стадійність. У цьому контексті термін «провадження», як підкреслює В.М. Трофименко, означає цілісну й відносно автономну в системі кримінального процесу частину кримінальної процесуальної діяльності, яка, будучи спрямованою на досягнення загальних завдань кримінального провадження, характеризується певними притаманними їй ознаками, що обумовлюються специфікою її завдань і предмета [4, с. 72]. Вважаємо, що досконалість термінології значно сприятиме системному розумінню кримінального судочинства, а тому необхідно не допускати подвійне застосування термінів.

Варто погодитися з Н.С. Мановою, яка зазначала, що поняття «кримінально-процесуальне провадження» в спеціальній літературі найчастіше вживалось як синонім до понять «кримінально-процесуальна діяльність» і «форма кримінально-процесуальної діяльності». Крім того, було прийнято говорити про кримінально-процесуальні провадження щодо напрямів диференціації процесуальної форми, виділяючи провадження зі спрощеною формою (сумарні) та ускладнені провадження з посиленими процесуальними гарантіями [3, с. 31]. Таким чином, доцільно термін «провадження» застосовувати для визначення складових «вертикального» рівня кримінального судочинства. Характеризуючи горизонтальний, тобто стадійний, рівень, необхідно використовувати поняття «досудова

стадія», «судова стадія», «апеляційна стадія», «касаційна стадія» тощо.

В.М. Трофименко, порівнюючи загальноправове визначення поняття «процесуальне провадження» з висловленим Ю.К. Якимовичем визначенням ознак самостійного кримінального процесуального провадження (наявність певної матеріально-правової бази, яка об'єктивно потребує відмінностей у законодавчому регулюванні; комплексність провадження, тобто наявність певних особливостей у діяльності органів, які здійснюють провадження, на всіх (або хоча б деяких) стадіях кримінального процесу; наявність суттєвих відмінностей порівняно зі звичайним порядком провадження), доходить хибного висновку про начебто відмінність загальноправового та галузевого поняття. На його думку, перше виходить із таких ознак процесуального провадження, що фактично збігаються з ознаками стадій процесу, кожна з яких являє собою сукупність процесуальних відносин, відзначається особливостями доказування та формалізується у відповідних процесуальних актах. Тому більш правильною, на його переконання, є позиція, що враховує специфіку процесуального провадження та виходить із тих його ознак, які дозволяють відрізнити його від стадії юридичного процесу. Сукупності цих ознак відповідають окремі частини кримінального провадження (кримінального процесу), які разом утворюють його систему [4, с. 73]. Із цим не можна погодитись, оскільки порівнюються різнопланові елементи.

Дійсно, термін «провадження» застосовується для визначення явищ, які мають різну правову природу. В.М. Трофименко підкреслює, що поняття «кримінальне провадження» застосовується законодавцем як синонім до понять «кримінальний процес» і «кримінальне судочинство», а поняття «провадження» – як окрема частина всього кримінального провадження, що характеризується певними суттєвими особливостями, які викликають необхідність специфіки правового регулювання [4, с. 73–74]. Безумовно правильним є його твердження про те, що поняття «кримінальне провадження» не в усіх випадках використовується коректно. Учений стверджує: «Наприклад, імперативне правило, закріплене ч. 2 ст. 9 КПК України, щодо обов'язку прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, фактично означає обов'язок дослідити обставини кримінального правопорушення» [4, с. 74]. Такі формулювання є наслідком невваженого ставлення до законодавчої техніки, а тому не впливають на юридичну природу процесуальних явищ.

У теорії кримінального процесу варто відрізнити певні базові елементи, щоб не допускати плутанини з основними поняттями. Так, кримінальна процесуальна форма – це те, у якому порядку провадиться кримінальне провадження, тобто основний порядок. Диференціація кримінальної процесуальної форми – вирішення завдань кримінального судочинства в порядку, який відрізняєть-

ся від основного (кримінальне провадження щодо неповнолітніх, протокольна форма кримінального провадження, провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру). Окремі (особливі) провадження – це провадження, які не вирішують основне завдання кримінального судочинства про встановлення винуватості та призначення покарання, проте без їх вирішення в межах кримінального провадження неможливо досягнути завдань кримінального судочинства (апеляційне оскарження, застосування запобіжного заходу, оскарження до суду дій слідчого тощо).

Характеристика кримінального судочинства буде неповною, якщо не сказати про те, що така діяльність складається не просто з певної суми чи сукупності, а із системи дій, якій притаманна певна структурність і системність. Л.М. Лобойко зазначає, що структура кримінального процесу – це спосіб зв'язку елементів процесу, що роблять його цілісним утворенням. Структура кримінального процесу в статичному стані відображається в матеріалах закінченої кримінальної справи, а в динамічному стані є сукупністю елементів діяльності. Структурними елементами кримінального процесу, що відображають його динаміку, є стадії [5, с. 15–16]. Із цим необхідно погодитись.

На думку К.Ф. Куценко, характеристика кримінального процесу (кримінального судочинства) буде неповною, якщо про нього говорити лише те, що він являє собою діяльність, здійснювану уповноваженими правоохоронними органами з дотриманням встановлених процедур та у зв'язку із застосуванням кримінального закону. Істотною властивістю подібної діяльності необхідно вважати також те, що вона складається не просто з певної суми чи сукупності, а із системи дій. Структуру такої системи можна було б представити у вигляді етапів, які послідовно змінюють один одного [6, с. 47].

Однак поряд з етапами, стадіями обов'язково варто називати окремі провадження. В.М. Трофименко наводить такі ознаки кримінального процесуального провадження, які відображають юридичну сутність цього поняття та дають змогу відмежувати його від інших споріднених понять: 1) комплексний і відносно автономний характер провадження (воно являє собою сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання); 2) особливий предмет провадження (такі дії здійснюються з приводу процесуальних правовідносин, що вирізняються предметною характеристикою); 3) специфіка способів здійснення процесуальної діяльності в межах провадження, що обумовлюється специфікою процесуальних відносин і процесуальних дій; 4) наявність процесуальних актів, які притаманні конкретному провадженню, забезпечують вирішення його завдань та в яких формалізуються отримані процесуальні результати; 5) багатосуб'єктність провадження (полягає в тому, що кримінальний процес, на відміну від інших структурних компонентів системи кримінального процесу, зокрема його стадій, у межах

окремого провадження завжди здійснюється не одним повноважним суб'єктом, а декількома, які діють у публічних інтересах із метою вирішення завдань кримінального провадження); 6) полістадійність провадження (кожне процесуальне провадження має дві або більше стадій). Якщо сукупність процесуальних дій утворює зміст лише однієї стадії, вона не може характеризуватись як процесуальне провадження, адже за своїм обсягом останнє є значно ширшим поняттям, яке не можна змішувати з поняттям стадії [7, с. 75–76].

Низка авторів вказують на існування в системі кримінального процесу видів проваджень, виділених залежно від їх спрямованості (тобто основних, додаткових та особливих проваджень) [7; 8]. Проте всі ці види відповідають ознакам окремих (особливих) проваджень, які складають систему кримінального судочинства. Є сенс до такої системи відносити також відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, визнання й виконання вироку судів іноземних держав та передачу засуджених осіб тощо.

У юридичній літературі пропонується в системі кримінального провадження виділяти окремі провадження, які здійснюються у зв'язку з виникненням правовідносин, що безпосередньо не пов'язуються з вчиненням кримінальним правопорушенням, проте спрямовуються на створення належних умов для здійснення основного провадження. До таких можна віднести провадження з оскарження до суду рішень, дій і бездіяльності слідчого та прокурора, провадження з розгляду слідчим суддею клопотань про проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження тощо [4, с. 74]. Напевно, безпосередня пов'язаність із вчиненням кримінального правопорушення не може бути ознакою, що характеризує окреме провадження. Однак розробка та погодження всіх ознак окремого провадження в межах кримінального провадження потребує додаткового вивчення.

Висновки. Таким чином, є підстави стверджувати, що кримінальне провадження за «вертикальним» рівнем – це сукупність певних елементів: процесуальної форми, у межах якої допускається її диференціація для забезпечення належного захисту прав людини й встановлення істини, та окремих проваджень, які не вирішують питання про встановлення істини в справі, а дозволяють забезпечити вирішення питань так званого основного провадження.

Систему кримінального провадження складають основне кримінальне провадження, яке залежно від певних факторів може бути скороченим, спрощеним, ускладненим тощо, а також окремі провадження, спрямовані на забезпечення реалізації мети й виконання завдань кримінального судочинства (провадження щодо оскарження дій слідчого, провадження на стадії виконання вироку, поновлення матеріалів кримінального провадження, екстрадиція тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теория юридического процесса / [И.В. Бенедик, В.М. Горшенев, В.Г. Крупин, Ю.И. Мельников и др.] ; под общ. ред. В.М. Горшенева. – Х. : Вища школа, 1985. – 192 с.
2. Якимович Ю.К. Дифференциация уголовного процесса / Ю.К. Якимович, А.В. Ленский, Т.В. Трубникова. – Томск : Изд-во ТГУ, 2001. – 300 с.
3. Манова Н.С. Теоретические проблемы уголовно-процессуальных производств и дифференциации их форм : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.С. Манова. – М., 2005. – 443 с.
4. Трофименко В.М. Співвідношення понять «кримінальне провадження», «кримінальне судочинство», «процедура» та «стадія кримінального процесу» в юридичній доктрині та за КПК України / В.М. Трофименко // Право України. – 2013. – № 6. – С. 71–79.
5. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : [підручник] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.
6. Уголовный процесс : [учеб. для студ. юрид. вузов и фактов] / [К.Ф. Гуценко и др.] ; под ред. К.Ф. Гуценко. – М. : Зерцало ; Изд-во Московского ун-та, 2005. – 707 с.
7. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства : [монография] / Ю.К. Якимович. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1991. – 137 с.
8. Ларин А.М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства / А.М. Ларин ; отв. ред. В.М. Савицкий. – М. : Наука, 1985. – 239 с.
9. Трофименко В.М. Кримінальне процесуальне провадження: поняття та ознаки / В.М. Трофименко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 169–177.